370.9477
H16na

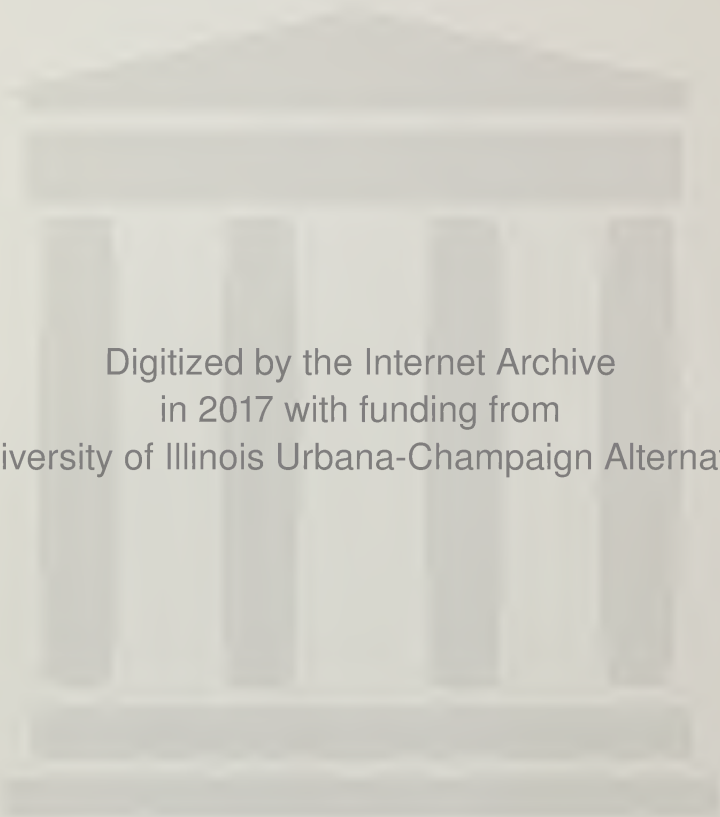

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign Alternates

https://archive.org/details/narodniaosvitaiv00halu

ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА ПРОСВІТИ.

Ч. 2.

МИХАЙЛО ГАЛУЩИНСЬКИЙ

НАРОДНЯ ОСВІТА
Й ВИХОВАННЯ НАРОДУ.

МЕТОДИ Й ЦІЛИ.

UNIVERSITÄT DER KÜNSTE
BERLIN-CHAMPAGNE

ЛЬВІВ, 1920.

КОШТОМ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“ У ЛЬВОВІ.

З ДРУКАРНІ СТАВРОПИГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ
під управою Ю. Сидорака.

370.9477
Ф16па

Вступні уваги.

Пускаючи в світ отсей нарис народньої освіти й народнього виховання, не думаю подавати теоретичні уваги, які доводили би конечности роботи між народом. На становищі потреби й конечности такої праці стоїть загал наших робітників на народній ниві. Всі вони працюють: кождий по своїм силам і по своїм розумінню, кождий по своїй добрій волі. У всякого инший мотив, ізза якого посвячує себе праці для народа. Один хоче відплатити те, що побрав через школу й науку, другий ізза почуття суспільної відповідальности, инший тому, бо мусить працювати й інакше не може. Надто є мотиви етичні, національні і політичні. А всі вони змагають до одного, завершуються в однім, щоби приспішувати зрілість народа, підготовляти його до відповідного уживання своїх прав, створити із народа культурну одиницю, що має також вложити дещо до загально-людського поступу.

Воєнні часи переконали нас у потребі сильної, інтензивної праці над народом. Як тілько покінчиться воєнне лихоліття, треба буде негайно забратися до неї із збільшеною енергією. Якнебудь уложаться відносини, то ніколи не наступить такий час, в якім могли би ми сказати слова: „досить праці!“ Миж бачимо, що якраз серед народів, які мали досі свою державу, найбільше було працьовників на полі народньої освіти, що якраз серед тих народів праця над народньою освітою і вихованням була як найгарніше зорґанізована. Що більше! Ті працьовники не ставили своєї роботи в залежність від держави. Павло Наторп, творець суспільної педаґоґіки, каже: „Суспільно-просвітна робота повинна стояти на гордім платонівськім принціпі впливати на перебудову самої держави. Тоді, розуміється, не може бути й думки поставити себе в зависимість від тої держави“.

Маючи те на увазі, задумав я подати кілька способів, як братися практично до роботи над народньою освітою. З тою метою використав я наш і чужий досвід, опертий на дійсних фактах.

В менших розмірах появилося дещо із тут напечатаного в „Нашій Меті“ з 1919 р. Після перероблення і доповнення матеріялу подаю його в отсій книжочці.

А коли хто прочитає отсю книжку і заохочений стане вводити в діло кинені тут уваги, не від річи буде пригадати дві ради, конечно потрібні для успішного ведення діла. Перша рада: Не треба зараз завтра ждати овочів, коли нині посіялося. Під тим оглядом поповнюємо дуже часто промахи. Хочемо зараз висліду роботи, а тимчасом вислід прийде згодом. Тому випливом першої ради є друга: Не дайся зневірити!

З тими двома радами, в повнім довірю у як найкращий успіх — пускаю в світ отсю книжечку.

І. Народні читання.

Одним із важних питань, які займають тих, що хочуть ожи-вити читальняний рух по селах та містах, є питання, як уладжувати народні читання. Найважніші практичні вказівки під тим оглядом подав Борис Грінченко. Два десятки літ з накладом минуло, як він поміщував в „Зорі“ статті „Про українську книжку на селі“ і ввів перший назву „народні читання“. Розумів він читання літературного твору (оповідання, поезій і т. и.) ширшій громаді зібраних людей. Опісля помістив цілий ряд заміток на ту тему в „Новій Громаді“, що виходила в Київі в р. 1906. Говорить він і про те, яке враження оставляє на селі „Кобзар“ Шевченка, як приймаються сільськими слухачами писання Куліша, як читаються на селі історичні книжки і навіть твори світової літератури в українських перекладах. Все те автор зібрав і ще чимало матеріялу додав у своїм многоважнім творі: „Перед широким світом“, що появився в Київі 1907 р. З сею працею великого трудовника належить познакомитися кождому, хто лише хоче поширати на селі практично книжку. Тут зібраний багатий досвід людини, що своїми ділами доводила, що в українськім селі прийметься кожда книжка, лише треба її відповідно подати і обзнакомити з нею слухачів. Я певний, що його приклад і вказання дороги, як улаштовувати се, мусів вплинути на других — взятися за той спосіб народньої освіти. І мені доводилося в передвоєннім часі поробити деякі проби та прийти до дуже гарних вислідів.

Будь в читальні, будь иншим практикованим способом заповідається людям, щоби в означенім дні зійшлися на те, щоби послухати якої гарної повісти або оповідання. Найліпше надаються до читання вечірні години в осени та в зимі, не тільки в неділі і свята, але й на будних днях. З власного досвіду говорю, що на того рода читання сходилися люде навіть з сусідніх присілків під Рогатином, віддалених 3 до 4 км. від міста. До подиву була точність слухачів. А зацікавлення було так велике, що навіть сніжні хуртовини не здержували слухачів від того, щоби не прийти на означену годину. Доказом того ще й те, що число постійних учасників переходило сотку, доходячи нераз і до двох соток.

При уладжуванню народніх читань являються найважніші отсі вимоги: добір творів до читання і добір лєктора (особи, що має читати).

Відносно першої вимоги є вказаний певний систем. Добирати можна твори від найлегших починаючи, от хочби від байок, казок, переказів, коротких історичних оповідань, а переходячи відтак до трудніших річей, повістей, романів і поезій. Хто вибере отсю дорогу, нехай розпічне хочби збіркою Франка: „Коли ще звірі говорили", „Лисом Микитою" і подібними. Як що удасться йому зацікавити своїх слухачів, буде могти підобрати короткі історичні оповідання (Грінченка, Чайківського), а відтак перейти до більших історичних, побутових повістей, зможе при тій нагоді покористуватися деякими творами Шевченка і т. д.

Щоби інтерес до того рода народньої освіти у тій самій місцевости не меншав, можна народні читання поширити так, щоби їх зужиткувати як ілюстрацію до історії України. Наука відбувається тим способом, що прелєґент старається вишукати відомі для слухачів справи й події, а наколи трапиться, що котрий із слухачів ліпше обзнакомлений із якоюсь історичною подією, закликає його прелєґент до викладу. Коли спочатку неодин мішається і тяжко приходиться йому оповідати, так згодом набирають деякі слухачі вправи і вивязуються цілком добре із своєї задачі. Після півгодинної науки в формі питань і відповідей, або й довшого викладу наступає повторення перероблєного матеріялу, в часі якого неодно доповняється або поширюється. Тепер приходить черга на ілюстрацію викладу творами нашого красного письменства, які відповідали би змістом щойно вивченій партії. Ті твори відчитує прелєґент у голос зібраним слухачам. Як твори коротші, так читається їх в цілости, коли довші, так вибирається лише ті частини, що потрібні до демонстрації попереднього викладу. Не завадить і те, щоби читання довшого твору розложити на дві й більше годин в ріжних днях. Хотячи послужити практичними вказівками, наведемо тут „Історичні пісні" В. Щурата, йогож переклад „Пісні про похід Ігоря Святославича", „Співець Митуса" Костомарова, виїмки з „Захара Беркута" І. Франка, колядки й щедрівки, невольницькі плачі, історичні думи, виїмки з „Чорної Ради" Куліша, оповідання з козацьких часів Чайківського тощо.

Вражіння з кождої години такої науки дуже гарне. Вже само почуття слухача, що він справді чогось нового навчився, вистарчало йому бути задоволеним із себе і з науки. Про те переконувався він наглядно, бо йому доводилося бути питаним і відповідати. Добре відчитані письменські твори доповняли вражіння. А коли ще можна при читанню покористуватися артистичними образами, тоді плекання краси відбувається не тільки при помочі слуху, але й зору. Як приклад вкажу на образ вїзду Б. Хмельницького до Київа або на образ Рєпіна, як Запорожці відписують султанови Могамедови IV з рівночасним

відчитанням відповідної поетичної перерібки сього славного листа у С. Руданського.

Ще инший спосіб був би такий, щоби взяти до народніх читань твори в їхнім історично-літературнім розвитку. Починаючи Котляревським і найбільше характеристичними, а до уровення освіти зібраних підходячими творами можна дійти до найновіших часів, подаючи тим чином слухачам короткий курс історії української літератури. Ще вищий степень того рода народніх читань становив би один визначний письменник, якому можна би посвятити цілий осінно-зимовий період. Тут маю на думці „Кобзаря“ Шевченка, твори Франка, Грінченка, Винниченка і инших.

Надто вказаним є використати скіоптікон і світляні образи до народніх читань. Автор отсих стрічок посвятив раз один осінно-зимовий речинець (рр. 1911/12) на те, щоби лише прочитати ті твори, до яких маємо світляні образи. Тими творами є: „Пісня про похід Ігора Святославича“, М. Гоголя „Тарас Бульба“ Шевченка: „Гайдамаки“ і балляди, спотребуючи на те поверх 20 годин.

Примір Грінченка заохочує також до того, щоби читати на селі твори всесвітньої літератури. Крім творів красного письменства, належить читати наукові твори, важніші брошури, які порушують питання дня, цікавіші статті із періодичних орґанів. Так сповняємо дуже важне завдання популяризації знання і приучуємо наших слухачів до того, як належить читати.

Можна підобрати до народнього читання найгарніші твори, а прецінь не осягнути бажаного висліду, як що не виберемо відповідного лектора. Він мусить мати певний степень освіти, знати літературу і посідати повне розуміння твору, який читає. Дуже много значить володіти відповідною технікою живого слова. Ізза недостачі українських підручників, вказаною є річю познайомитися із творами Теннера: „Technika żywego słowa“ і „Estetyka żywego słowa“. На всякий спосіб треба знати, що наш голосовий орґан — це найвизначніший музичний інструмент, який має людство до розпорядку. Тим інструментом — ліпше, ніж якимнебудь иншим — можна розпалити тисячі, загріти їх до великих діл, а навіть повести їх у бій, на барикади, на смерть.

Читати належить з розвагою, поволи; не пропустити ні одної уваги, киненої слухачами; навязувати до тих уваг коротку розмову; направити декуди непорозуміння у слухачів; самому перервати читання у відповідній хвилині, щоби слухачам дати спромогу відчути та пережити враження; пояснити там, де потреба пояснення; не губитися в увагах; не розводнювати враження; а найважніше, до читання докладно приготовитися.

Велику трудність представляє читання поем. Моя рада — приступати до цього пізніше, коли слухачі ліпше підготовані попередніми читаннями до скупленої уваги, та коли лектор набере вправи в тім напрямі і почуватиме себе на силах відчитати поетичний твір у відповідний спосіб. Під тим оглядом важним показчиком будуть для нас старинні епопеї (Іліяда,

Одисея Гомера, тощо) та наші історичні думи. Вонияк зложені лиш для слухачів, а їх техніка і артистична будова числиться із тим, що слухачі скорше мучаться духово, бо їх увага о много більше напружена, як увага того, хто читає ті твори із друкованої книжки. Безнастанні повторення зворотів, фраз, цілих речень, а навіть уступів, призначені на те, щоби ум слухача відпочав та щоби слухач мав те моральне вдоволення, що й він дещо знає на память із виголошеного твору. Приступаючи до читання поетичного твору котрого небудь з новіших поетів, треба мати те на увазі, що — перериваючи за часто читання для подавання вияснень, псуємо враження, яке хочемо осягнути. Колиж знову не подамо відповідних пояснень, слухячі загубляться, стратять звязок, твір не викличе потрібного інтересу, а остаточно вийде таке, що труд лєктора можна уважати пропащим. Одинокою розвязкою того питання є як найдокладніше підготування до читання. Коли лєктор прочитає сам голосно твір, він спостереже зараз, котрі місця потребуватимуть вияснення. Те вияснення мусить він подати кількома словами, які вплете непомітним способом у відповідне місце читаного поетичного твору. Вплітаючи, належить заховати розмір і поетичний стрій. Він повторить деякі фрази, слова і речення вже раз прочитані, як цього вимагатиме ліпше зрозуміння твору. Щоби однак те виконати бездоганно, мусить він сам відчути твір, мусить старатися увійти в душу поета, мусить це зробити так, щоби на тім не потерпіла артистична цілість поетичного твору.

Тисячні способи можливі, як повести народні читання; а практика вкаже їх і поучить охочого, як йому робити, щоби вислід праці був великий. І він мусить бути великий. Вже те саме, що народні читання стануть товчком до того, що люде сходитимуться в стоваристенних для спільної освіти, дійсної освіти — є великим поступом наперед. Ось так поширится знання і світогляд нашого народу, подасться йому відомости з бувальщини, історії і літератури, кинеться неодин ясний промінь на багато життєвих питань. Що так є, поучив мене досвід, коли то многі слухачі у своїх увагах до читаної книжки покликувалися на знання історії, здобуте при викладах попереднього року. Доказом того листи, які доводиться мені ще й нині діставати від тих, яким я посвятив мій незначний труд.

Народніми читаннями заохочується людей до читання та до купна книжки. Тямлю добре, як після такого читання зверталися слухачі, чи не могли би купити тої книжки, бо вони хотіли би її ще раз прочитати в хаті. Научений тим досвідом, я старався заздалегідь купити кілька примірників того твору, який мав читати. Після читання книжка була продана. Як зростає зрозуміння книжки, коли її прочитається добре, вкаже ця обставина, що між слухачами находилися охочі на закупно наукових творів як „Географія України“ С. Рудницького, тощо. Беручи це під увагу — не забуваймо і про те, що тим способом рушимо наш книгарський ринок, а тим самим

підуть наперед нові видавництва, яких застій в наслідок війни застрашаючий. Наш селянин купить книжку, але йому треба показати, що — купуючи її, має він користь і приємність.

А коли користь із народніх читань така дійсна і практична, то й сама праця є реальна, є така, що її не вільно занедбати. Покликаною до неї є кожда інтеліґентна одиниця. Під тим оглядом можна зділати дуже багато добра в теперішніх сірих днях. Се будуть краплини радости й приємности, які подамо нашому примученому народови. А подані ті краплини принесуть тисячний плід і зроблять наш нарід знову сильним на слушний час.

II. Діточі городи, стоваришення молоді, бібліотеки, каси і т. и.

Належите примінення принціпу стоваришення є правдивим середником переведення карности*).

Фребель.

Мова тут про стоваришення дітей і молоді, які не мають однак нічого спільного зі школою. Се мають бути звязки, які стоятимуть побіч школи і мають стати в руках інтеліґентної громади новим виховуючим середником, подиктованим нинішніми обставинами. Як народні читання, так і названі в горі орґанізації дітей і молоді дуже легко перевести, бо й не трудно найти відповідні і свобідні сили, і се дуже вдячне поле культурної діяльности. Говорячи про поширення сеї думки, маю на оці в першій мірі наше жіноцтво. Виховання дітей і молоді зможе воно повести як найліпше, а много одиниць із нашого жіноцтва, головно по селах, найде для себе поважне поле до праці. По зібраному досвідови у инших народів воно поведе справу як найкраще.

Що не одній жінці приходило на думку зайнятися дошкільним і позашкільним вихованням дітей і молоді, доказом наше красне письменство. Досі не можу позабути враження, яке зробила на мене одна новеля, якої автора не тямлю, поміщена в однім з перших річників „Літературно-наукового Вістника“, де простими словами представлено образок, як одна інтеліґентна жінка священика громадить довкола себе дітвору села в часі літних пільних робіт. Наглядно представлений благодатний вплив цеї жінки, вдячність родичів, любов дітвори викликали в мині вже тоді, коли я не знав ще нічого про Фребеля і його наслідників, погляд, чому таке важне, таке видатне у плоди, таке позитивне поле діяльности так занедбане.

Розуміння для того рода високо-культурної роботи повстало попереду по містах, головно фабричних, де цілі маси дітей

---

*) Die richtige Verwertung des Genossenschaftsprinzips ist das wahre Mittel zu disziplinieren. — Fröbel.

і молоді остають без відповідного догляду, полишені на вулиці та кинуті на жертву її погубного впливу, тому, що родичі зайняті роботою, не мають ні спромоги, ні сил і часу посвятити себе дітям. Конечним наслідком такого стану являється здичіння, деморалізація дітей, які творять відтак цілі кадри малолітних проступників, що опісля в пізнішім віці заповняють арешти й тюрми. З великого міста почала ця думка переноситися поволи до менших міст і місточок, а відтак і на села, а в тих останніх головно в пору горячих пільних робіт, коли то родичі змушені просто оставляти діти і молодь самим собі. Чим дальше від нас на захід Европи, тим сильніше заступлені ті змагання; ба, навіть у нас в Галичині вже перед війною було більше двох соток того рода орґанізацій дітей і молоді, та поміж ними ні одної української. В тих орґанізаціях цілий ряд виховуючих одиниць, з яких одні із замилування, другі для власного прожитку зайняті високою думкою зробити вже із малих дітей корисних та добрих членів свого народу.

Що нам треба негайно та з повним жаром забратися також до того діла, поучить коротке зображення дійсного стану. Нам так дуже багнеться створити із нашої маси народ у властивім і повнім значінню того слова. І праці і енерґії, ба й матеріяльних засобів не жаліємо, а в останніх двох десятиліттях ми довершували чуда під тим оглядом. Гарячі і свідомі інтеліґентні одиниці, яких доля кинула будь в яке село, будь в місточи місточко, бралися за гуртування коло себе як молоді, так і мущин, згл. жінок у середнім віці і, поборюючи байдужність, рівнодушність, а навіть і перепони зі сторони старих людей, навиклих до инших часів та звичаїв. Вони встигли зробити з тих місцевостей осередки свідомого народнього руху, якими і самі гордилися, а які були для загалу ідейного громадянства показчиком висліду просвітної праці, заохотою до дальших трудів, надією на гарну будучність, опорою в хвилях невдач. Та старілися і діяльні одиниці, а з ними старілися і ті, яких вони пригорнули до себе і загріли своїм огнем. А на їх місце стали вступати другі, що були колись дітьми, хлопцями, дівчатами. Зрозумілий антаґонізм між двома віками прибирав звичайно не ті форми, які повинен би прибрати, форми поступу, нових кличів, нового життя. В наших найгарніших селах доводилося чути, що молоде покоління псує славу села; алькоголізм, карти, розпуста роблять його нечуйним і небачним на це, що ворог нашої країни кує безнастанно нові способи опанувати нас. Як наслідок такого стану являється зневіра у многих інтеліґентних одиниць, жаль за втраченими літами, дармо пропащою працею. А все те ізза того, що ті діяльні, ідейні, свідомі одиниці позабували на основне право природи, що людство відновляється у дітях і у молоді; коли хто хоче, щоби його праця марне не пропала, не сміє спускати з ока ні одного віку людського; коли працює над піднесенням рівеня освіти і свідомости у людей, нехай вкладає свою працю як і у своїх ровесників і старших від себе, так і в молодь і дітей. А що сам не зможе дати ради

тому всьому, нехай втягає всі інтеліґентні одиниці, які має під рукою і поручає їм відповідно до їх звання, знання, освіти, віку, характеру, замилування — найбільше відповідне поле для їхньої діяльности. Тому позашкільна й дошкільна праця над гуртуванням і вихованням дітей і молоді мусить йти в парі з цілістю просвітного руху. І коли для позашкільної праці в тім напрямі не жаліють ліпше політично поставлені і висококультурні народи ні сил, ні часу, ні засобів, то щож говорити про український народ, який потребує не тільки як найбільше поширеної і поглубленої опіки над своїми дітьми, але мусить подбати, як боронити сей свій скарб перед шкідливим впливом часу та в многих місцевостях нашого краю перед небажаним впливом народньої школи.

Світова війна ставить те завдання ще ясніше перед очі. Матері, полишені самі з дітьми, без благодатного впливу батьківської руки, мусять поносити увесь тягар удержання родини і не в силі дбати так про виховання дітей, якби належало. А скілько остало нещасних сиріток після жертв війни? Хто ними займеться, хто їх пригорне до себе? Здавати усю справу на те, що громада обовязана такими дітьми зайнятися, се за мало, тим менше, коли в громаді не найдеться ніхто такий, хто бодай частинно заступив би сиротам найблишу родину. А щож говорити про ті найбільше нещасні жертви сучасного суспільного устрою, про дітей — безбатьченків, яких людська опінія ставить як щось низчого, та не заслугуючого на опіку? Правда — під тим оглядом настає замітний переворот та поступ у людських думках, та заки се просякне аж до самого дна, то ще не одну сльозу прийдеться проковтнути нещасній дівчині-мамі, неодна така дитина ростиме серед посміховища товаришів (-ок), серед глуму старших.

Дошкільну й позашкільну опіку над дітьми й молодю розвивають усі народи світа, а навіть, і в головній мірі ті, які мають свій власний державний орґанізм і свою рідну школу. Виходить із того, що український народ, який не може користати на разі із такого блага, мусить як під многими иншими зглядами, так і під тим оглядом взятися до самооборонної акції. Властиво велику частину сеї виховуючої роботи повинна сповняти школа. Та не тут місце вдаватися в осуд, чи навіть той суроґат „рідної“ школи, на яку ми не маємо найменшого впливу, сповняє вложені на неї завдання. На це місце мусить наступити позашкільна опіка над дітьми і молодю. Ся опіка мусить хоронити нашу дітвору перед впливами нерідної школи. Вже в передвоєнних часах повставали в чисто українських селах народні школи, закладані польським товариством народньої школи (T. S. L.). Доводилося приватно чути та читати в пресі про те, як учителі (-ки) тих шкіл старалися цукорками, ласощами, дарунками, збільшити число учеників (-ць), щоби тим способом спонукати як найскорше шкільні власти перебрати такі школи на краєвий рахунок. Сеї деморалізуючий і нас у нашому доробкови рабуючий вплив нерідної школи — матимуть на увазі

діточі городи й опіка над молодю в шкільнім та позашкільнім віці.

Дещо в цім напрямі зроблено вже і у нас, головно у теперішнім воєннім часі, а тут знов у Львові вкажу на поширення захоронок, вакаційних осель і т. и. Хоч воно не є те саме, що предкладається у тім підручнику, все таки видно, що суспільність відчуває потребу опіки у тім напрямі. Брак може заохоти, недостача належитого підготування до сього рода праці. Воно може наступити за порозумінням з Кружками Українського Педаґоґічного Товариства, які повинні негайно зайнятися зорґанізуванням курсів для тих, що хотіли би посвятити свій час діточим городам та опіці над дітьми в шкільнім і позашкільнім віці. А навіть в поодиноких місцевостях може наше учительство зібрати охочих до цеї праці, подаючи їм вказівки на підставі педаґоґічної літератури та підготовляючи їх достаточно до цеї діяльности.

Роботу над опікою молоді можна поділити на кілька розрядів. Перш усього належить займитися усіми в о є н н и м и с и р о т а м и. Початок вже зроблений. Істнуючі захисти однак невистарчають для такого великого числа сиріт, яке є певно в Галичині. Тут належить розвинути плянову діяльність будь в Комітеті львівської секції краєвого заведення вдів і сиріт, будь в рамах істнуючого „Українського Краєвого Товариства охорони дітей і опіки над молодіжю“. О скілько ще в якімсь повітовім осередку не завязалося таке товариство, так треба постаратися о статут і внести подання о дозвіл на оснування того пожиточного товариства. Так мусимо покрити наш край цілою сітю З а х и с т і в д л я в о є н н и х с и р і т. Належало би вишукати будь деякі громади, будь маєтніших людей, що могли би для тої цілі пожертвувати більші реальности, в яких захисти найшли би своє приміщення. Взором того рода уряджень можуть послужити нам дані, які находяться в звідомленню С. Батюченка „Про трудові кольонії та сирітські захисти на Україні“. (Дивн „Наша Мета“ з р. 1919.) Поминаючи те, що деякі міста, як Житомір, признали на ту ціль міліони карбованців, находимо там опис такої трудової кольонії під Київом, призначеної головно для сиріт і дітей галицьких біженців. Поділено там дітей на таких, що можуть побирати науку і таких, що ще є в дошкільнім віці. Останні віддані проводови учительки-вихователькн творять неначе фреблівську шкілку, інші побирають шкільну науку і учаться ремесла в майстернях ріжного рода або ріжної господарки. Виховання, основане на засаді самоуправи, підготовляє до пізнішого горожанського життя і учить малих громадян громадянських чеснот.

В обсяг праці над народньою освітою і вихованням належать В а к а ц і й н і о с е л і. Піддержування тої інституції конечне з огляду на опіку над нашою молодіжю і дітьми, що походять з міст і рекрутуються з робітничих та незасібних верств.

Як захисти, так і оселі мають на меті опіку над певним лише родом дітей і молоді. Нам однак важне звернути нашу увагу на загал української дітвори. Слідуючі замітки змагають якраз до того. Начеркнена там програма праці і зайнять, представлений спосіб виховання належить примінити усюди там, де лише маємо до діла з дітворою. В кождій громаді, в кождім селі, місточку і місті мусять просвітні товариства забратися до праці і прийняти в програму як основні правила: 1) доповняючо та поправно впливати на домашнє життя дітвори й молоді; 2) доповняти шкільне виховання в національнім і громадськім дусі; 3) вирвати дитину й молодь від оставання одинцем та дати їй можність зносин із рівними собі.

Важною є річю мати відповідний льокаль, а коло нього дещо вільного місця, як сад, город, площа тощо. Льокаль потрібний головно тоді, як на дворі непогода не позволить оставати на вільнім воздусі, або холод і мороз змушує шукати тепліщого захисту.

Оставало би лише зібратися тим, які готові посвятити свій час для дітвори, розділити поміж себе ролі, визначити час для сходин. Декому подобається мати коло себе дітей у дошкільному віці (4—6 літ), инший рад би бачити старших, а й між цими ріжниця віку значна, а з сею ріжницею буде звязаний инший круг діяльности. Найліпше є поділити дітей після віку, а старших після пола. Наймолодший відділ становитимуть діти у віці 4—7 року життя, слідуючий 8—13, а третій 14—18. Два останні відділи розділимо на підвідділи, а саме: хлопців і дівчат. Кождий відділ буде складатися із кружків, а число кождого не переходитиме 40 осіб. Над кружком стоїть покровитель, зглядно покровителька, яких обовязком розвести як найбільшу діяльність, щоби кружок добре розвивався, а рівночасно уміти так зайняти членів кружка, щоби вони не нудилися, щоби були в постійнім руху, заінтересованню, щоби з радістю приходили на сходини в означену пору, та щоби з жалем розходилися до хати.

Коли справа в засаді обговорена і все приготоване, заповідається усім родичам практикованим в місці способом, щоби в означеній годині будь привели, будь прислали дітей на означене місце. Діти розділюється на кружки і віддається покровителям (-кам), які дальше ними займаються.

Не буду входити в подробиці, як має улаштуватися робота в кружках і відділах. Спробую лише подати начерк, полишаючи подробиці спритови та ініціятиві покровителів (-льок). Сама практична діяльність вкаже їм тисячні способи. А навіть сама дітвора вміло поведена — буде винаходити щораз то нові заняття для себе.

а) Перший відділ.

Стоячи на становищі, що в того рода діточих орґанізаціях всяка наука у шкільнім розумінню виключена, покровителька (на тім відділі найвідповідніша праця для жіноцтва) заступає дітям на протязі тих кількох годин — їхню маму. Вона виховує

їх дальше, а коли навіть чого учить, так подає це в легкій формі поучення, навязуючи усе до розбудженого інтересу дитини, манить її до самостійного погляду, розуміння і зображення річей із найближчого окруження. А все те в формі легкого, нічим невязаного заняття. Головне місце займатиме забава (мячик, куля, кістка, скринка до будови), відтак пісня, рухові забави, будування (пісок), моделювання (глина) і т. д.

Як важним виховуючим середником є забава, вистане вказати, що те мале стоваришення є прообразом більшого суспільного твору, як громади й держави, а життя в тім стоваришенню є тим самим неначе підготуванням до будучого життя. Під впливом забавових правил зникає самоволя, еґоїзм, дитина учиться брати згляд на товаришів (ок), учиться товариських чеснот, виховується до життєвої діяльности, полюбить життя і увійде в нього сильною. Час від часу подавати дітям короткі оповідання, заводити поглядові розмови, поясняти образи, головно світляні, а тут знову менше самому говорити, нарочно не згадувати маркантних річей на образах, а веліти дітям самим спостерігати. Якаж то утіха між дітьми, як ясніють їх очі, як радіють личка, коли вони самі встигнуть відкрити щось такого, чого не бачив той, що образи їм показував. Спільне співання пісень, виучування з памяти коротких віршиків — будуть дальшими середниками, яких не занедбає покровителька кружка. А те все навіяти любовю до дітей, оповити рідним чаром, відтак загрівати до любови всього, що рідне, виховувати малих громадян до громадянських чеснот, підготовляти їх до пізнішого життя — яка це висока праця, праця, якої наслідків ми не в силі обчислити, а яка дасть нам цілі лави одиниць, на яких сміло, сильно й непохитно опреться дальша будучність народа.

б) Старші відділи.

Два старші відділи обіймthemуть дітей у віці 8—12 р. — себто в шкільнім віці і молодь 14—18 р. — себто в позашкільнім віці. Нарочно переведений поділ, хочби з огляду на фізичний розвиток молоді в тих літах. Так само вказаною було би річю розділити молодь по полам і завести окремі орґанізації. Крім вказаних вже при першім відділі родів зайнять мусить праця в тих кружках йти поважніше, відповідно до віку кождого відділу. В першім відділі важне було виховання у домашнім розумінню, в старших відділах поглублюємо і поширюємо не тілько домашнє, але також шкільне вихованнія.

На всіх відділах головну вагу належить звернути на громадянське виховання, а перш усього його чесноти. Щоби те осягнути, вяжемо поодинокі відділи в стоваришення (звичайно імени якоїсь чільної одиниці, як Грінченка, Шевченка, Франка і т. д.), яких управу перебирає сама дітвора або молодь в свої руки. Покровителі (ки) є лише моторовою силою, що веде молодь, повну запалу, енерґії, охоти до праці, у бажанім напрямі.

Цілі стоваришень можуть бути ріжні. Основують свої бібліотеки, передплачують орґани, в першій мірі видавництва для дітей і молоді, а відтак в найстаршім відділі иншу поважніщу пресу. Бібліотекою, зглядно книжками, користуються головно в дощевій, зимовій порі, тощо. На закупно книжок збирають потрібні фонди, якими завідує управа.

В того рода стоваришеннях познакомлюємо молодь з потребами нашого культурного життя. Учім її вже змалку памятати про ріжні жертви на народні цілі. Не забуваймо про це, щоби використати і розвинути альтруїстичний момент. Кождий відділ дбає про своїх членів. Убогим спішить з помічю, а в першій мірі буде займатися тими товаришами (ками), які остали сиротами після довголітньої хуртовини. Може зайти також такий случай, що треба запомогти убогого (у) товариша (ку) в дальшій науці.

Орґанізації молоді беруть на себе обовязок удержувати в порядку і зберігати гроби поляглих героїв. Бо хтож ними займеться, як не ті, для яких кращої будучности поклали своє життя ті герої?

Для поширення народньої свідомости та знання памятатиме покровитель (ка) не пропустити ні одної події з минувшини, ні одної важної події із теперішности, ні одної річниці уродин або смерти чільної, заслуженої одиниці, щоби у відповіднім дні не згадати про це кількома словами.

Щоби із тих стоваришень була наглядна користь, не вистане, щоби молодь управляла сама собою. Щоби приготовити усіх до будучої праці, до відповідальности за неї на ріжних становищах, належить зміняти управи стоваришень що якийсь протяг часу — що два-три місяці — і тим способом дати можність кождому членови бути будь головою, будь бібліотекарем, скарбником, писарем в управі. Научити їх вести відповідні книги, вести наради, записувати ухвали, переводити їх в життя, тощо.

Не менше важною річю буде заводити у всіх стоваришеннях щадничі каси, щоби тим способом учити молодь ощадности. Ця думка, яка прийнялася серед всіх народів заходу, повинна прийнятися у нас. Не один член такої орґанізації, виходячи відтак в життя, могтиме призбирати для себе дещо гроша, який йому певно придасться.

На всіх відділах, від наймолодшого до найстаршого, треба плекати думку товариських сходин. Бодай раз у місяць постаратися о те, щоби діти і молодь зібралися та засіли разом із старшими своїми провідниками (-цями) до спільного стола. Скромний чайок та кришка хліба відповідно подана заступить найобильніші бенкети, а слідуючі відтак товариські забави будуть предметом безмежної радости всіх зібраних.

Коли ще до цеї програми додамо, щоби бодай кілька разів в році устроїти з дітьми і молодю який вокальний вечір, аматорську виставу тощо, то не лише позискаємо для себе серця дітвори, але й серця родичів, які всіми силами піддержуватимуть наші змагання.

Вкінці щоби розвіяти деякі сумніви та похитування головами, що те все може бути лише музикою будучности, мушу зазначити, що зясована мною програма взята з пережитого-дійсного, що в ній може ще дещо замало, ніж замного сказано.

Поступаючи сим чи иншим способом широкою опікою над нашою дітворою і молодю і пляновим, послідовним та вміло поведеним вихованням її приготовимо собі справдішніх громадян, на яких відтак в життю зможемо числити і на яких зможемо опертися навіть серед найбільших життєвих переломів. Поле до діяльности широке, поле вдячне, — занедбати його було би непростимим гріхом!

Ш. Курси неграмотних (анальфабетів).

Надходить осінно-зимова пора. Звичайно кожда просвітна орґанізація повітова призадумується над програмою роботи в своїм осідку і в повіті. З певністю в програмі просвітної роботи буде займати не послідне місце — зорґанізування курсів неграмотних.

Вагу курсів кождий розуміє, бо кождий відчуває се добре, як нас побиває неграмотність серед нашого народу. Неграмотність — це страшне лихо. Це лихо гірше від фізичної сліпоти. Це лихо спричинює нам може гіршу шкоду, як спричинив би алькоголь, що так нищить фізичний і духовий орґанізм людини. Неграмотність спиняє нам поступ, спиняє наші найліпші наміри і змагання до піднесення нашого народу на всякім полі. Неграмотність побиває нас усюди. Неграмотність виставляє нам лихе свідоцтво перед цілим культурним світом. Поборювати неграмотність — одно із завдань хвилі. Боротьбу з цим лихом можна порівняти до боротьби проти алькоголю. А що до всякої боротьби потреба сил, енерґії, великої послідовности і знання стратеґічних середників, так і до боротьби з неграмотністю потреба великого розуміння способів, як вести боротьбу, щоби дійти до перемоги. Перемога цього лиха — це певний крок до гарнішої будучности.

З практики знаю, що охочих учитися грамоті найдемо доволі. Теперішній час буде тим чинником, що спонукає кождого неграмотного взяти участь в курсі. Наш неграмотний селянин розуміє се дуже добре, що він в наслідок недостачі знання читання і писання є безпомічний в щоденному житю. Він бачить на собі самім, кілько лиха набирається ізза сеї недостачі, він видить добре, яку перевагу має над ним кождий грамотний. Це розуміння мусіло збільшитися в часах воєнного лихоліття. Неодин із неграмотних відчув дуже добре, що це для нього значить, що він не міг прочитати часопису, щоби бодай дещо розяснити собі своє положення, положення цього краю, який він замешкує. Непевність власної судьби, непевність долі краю-вітчини непокоїв його зовсім не менше, як непокоїв грамотного й інтеліґента. Не завадить однак ужити й примусових середників, які

SPECIAL PLATE

CZAYKOWSKY

подає в „Письмі з Просвіти“ з р. 1910. чч. 8. і 9, о. Роман Курнатовський. Таким буде постанова загальних зборів читалень, Соколів, Січей, що кождий неграмотний член мусить внучитися грамоти в найкоротшім часі. Так само духовенство буде жадати від молодят перед заключенням подружжа, що мусять научитися читати, писати й рахувати, як ще того не знають.

Тому належить користати із цього рода положення і кувати з нього капітал для ліпшого ведення просвітної роботи на будуче. Сеж чується аж надто, що дальша просвітна праця серед нашого народу мусить йти в напрямі поширення і поглублення її. Мусимо витворити жажду книжки, бо книжка має стати одним з найліпших і найвірніших приятелів народа. Без знання читання і писання того не осягнемо. Оснування бібліотек на взір таких інституцій, як на западі, а головно в Америці, має стати не лише гарною мрією, але правдивою і живою дійсністю.

Далеко трудніша буде річ з винаходом відповідних учителів (ок) до ведення курсів неграмотних. Праця належить до дуже трудних. Точність, приготування до лекції, і самі лекції у вимірі що найменше двох годин бодай що другий день на протязі кількох місяців вимагають дуже сильної волі від того, який взяв не себе цей обовязок. Хто такі курси провадив, знає добре, що тут не вистарчить лише сам запал, але в парі з запалом мусить йти розуміння, як сього рода курси провадити. Безперечно, що найліпше до дого надаються учителі (ки) народніх шкіл і вони поклали вже досі великі заслуги в боротьбі з неграмотністю. Коли одначе узгляднить ся, що курс неграмотних вимагає великого вкладу труду від ведучого, не дивниця, що може не всі підіймаються радо праці на курсах, бож і сили чоловіка мають свою границю.

Виходячи з того заложення, що сьогодня всяка праця, а також і культурна повинна бути оплачувана, прийдемо до того заключення, що наука на курсах неграмотних має бути перш усього ремунерована. Як найти відповідні фонди, належить поважно призадуматися. По моїому, всі наші інституції фінансові, економічні і кооперативні нехай відложуть щорічно із своїх зисків на стипендії чи ремунерації для ведучих курси. Бо ясна се річ, що зріст свідомости й грамотности народа буде зростом і силою всіх названих інституцій. Громадські ради нехай вкладають у щорічний буджет якусь суму на ведення курсу неграмотних у власній громаді. В передвоєнних часах визначала навіть бувша Краєва Рада Шкільна ремунерації за ведення тих курсів.

Коли в якій місцевости не найдемо учителя (ки) народніх шкіл, що міг (могла) би вести названий курс, так є повинністю других інтеліґентів села, повинністю наших студентів університету, повинністю інтеліґентніших селян взятися за ведення курсу. Ба, навіть в одній з новель Мартовича находимо прекрасний образок, як сільський школярик вчить старших громадян науки писання. Думаю одначе, що нам не потреба буде хапа-

тися аж сього останнього способу, що доволі найдеться осіб, які радо посвятять свій час і труд сьому важному ділови.

Учителі (ки) курсів поставлені ще й перед такою трудністю ще не достає відповідних підручників до навчання. Перед війною були в ужиттю підручники В. Равлюка і О. Солтиса, зладжені для науки неграмотних. На жаль, вони вичерпані. Коли однак ще де найдуться, належить їх безумовно уживати. Впрочім послугуватися „Букварем“ Крушельницького, хотяй цей призначений до потреб дітей, а не старших осіб. Брак у нас також методичних підручників до науки неграмотних. Навіть в „Письмі з Просвіти“, яке впрочім незвичайно богате в матеріял що до просвітної праці, є лише одна-одинока методична річ О. Солтиса: „Як найзручніше засновувати курси для неграмотних і як вести науку на перших лекціях“. Для повноти згадаю ще деякі польські підручники і методичні вказівки. Зібрані вони у виданню „Praca oświatowa, jej zadania, metody, organizacya“. (Краків 1913. стр. 297 і слід.). Хто з цим познакомиться, має працю незвичайно влекшену.

Головні правила для успішного ведення курсу такі:

1) Курс не має обіймати більше як 10 учеників.

2) Не належить лучити на однім курсі осіб ріжного віку. Спосіб розуміння науки у кождого віку инший. Поведення молодших дразнить часто старших. Важною є й духова ріжниця: молодіж має ліпшу память, інтересується більше подробицями, зате слабо узагальнює. Старші хочуть загальних правд, життєвих вказівок, відповідей на ріжні питання і причин фактів. В науці з молодшими збираємо щойно матеріял, старші мають життєвого матеріялу дуже много;

3) Навчання неграмотних мусить обіймати читання, писання і початки рахунків. Належить перевести на курсах розділ поміж такими, що вміють читати, а не вміють писати і навпаки:

4) В науці рахунків давати приклади, звязані з життям учасників курсу. Практика виказує, що такі учасники, які в щоденнім життю мають до діла з ріжним розрахуванням власних інтересів, дуже нездарними являються в науці початків рахунків;

5) Неграмотних учити тим способом, щоби вислід научання ставав видний в найкоротшому часі;

6) Звертати увагу на те, що читання і писання не є метою, але середником для добуття науки;

7) В читанках, розмовах, рахункових прикладах на курсі для старших не брати матеріялу, приготованого для дітей;

8) Не розводитися про річи, знані кождому дорослому чоловікові:

9) Оминати наукового балясту, шкільної рутини й систематики, обчисленої на літа; пояснити головні річи точно й виразно.

А над тим усім має видніти остаточна мета науки зі зрілими неграмотними: в и р о б л е н н я в н и х с п р а в н о с т и д у м а н н я і р о з б у д ж е н н я ї х н ь о ї д р і м у ч о ї д у ш і.

Старанням учителів (ок) і орґанізаторів курсів є довести до того, щоби кождий неграмотний скористав дійсно з курсу, бо лише це буде заохотою для инших неграмотних брати участь в курсі. Тому відноситися до взятого обовязку з повною повагою, не легковажити діла, бо неудачний курс з вини того, хто його провадив, принесе більше шкоди, ніж це, як коли би не устроювано такого курсу.

Відповідний льокаль все найдеться. Заряджения бувших австрійських шкільних властей йшли так далеко на руку курсам неграмотних, що відступали шкільні комнати на ту ціль. Вистарчало лише повідомлення до Окружної Ради Шкільної.

Не забувати й про те, щоби нагороджувати книжками тих, що научаться грамоті. Закінчення курсів уладжувати неначе яке свято. Бо є воно таки святом введення нових одиниць в ряди свідомих громадян.

Так маємо перед собою знову один спосіб культурної праці, до якого належить негайно взятися з повним запалом. Тому де лише заходить потреба (а заходить вона всюди) оснувати курси неграмотних, не занедбати того середника. Так найдеться корисне заняття для тих, що розпоряджають свобідним часом, зведеться боротьбу з страшним лихом неграмотности і придбається нашому орґанізмові цілий ряд пожиточних одиниць-громадян.

IV. Виклади.

Один із найдавніших у нас і найбільше практикованих способів просвітної праці по селах і містах — це уладжування викладів. Тим способом мала поширюватися просвіта серед народу, а саме дорогою популяризації подавати між народ здобутки людського знання. Перед якими трьома-чотирма десятками літ, коли то щойно засновувано читальні, коли ще по повітах не було майже ніяких просвітних орґанізацій, тоді вже збиралися гуртки академічної молоді, уладжували мандрівки по краю і заходили до поодиноких громад. Один з учасників мандрівки виголошував виклад, хор заспівав кілька пісень, а після того відбувалися товариські забави з танцями.

З часом устав цей примітивний спосіб уладжування викладів. По повітах повставали філії тов. „Просвіта“, яких завданням було закладати читальні, відвідувати їх, дбати про їх розвиток. При нагоді відвідин виголошувано також виклади з якогось обсягу знання. Коли одначе число нашої інтеліґенції зросло, виклади ставали щораз частіші, повставали нові орґанізації, яких ціллю було будь улаштовувати лише наукові виклади, будь підпомагати істнуючі товариства своїми силами і своєю працею. До перших належить Товариство наукових викладів ім. Петра Могили, до других Український студентський Союз, що в передвоєнних часах був дуже помічний у просвітній роботі в краю.

До найбільше поширених способів уладжування викладів було користування із ріжних нагод в життю читалень, а саме із люстрацій, загальних зборів, аматорських вистав, місцевих свят і т. п. Повідомлена про те філія „Просвіти“, висилаючи делеґатів, упрошувала одного із них як прелеґента, що виголошував виклад на довільну тему. Згодом збільшалося число викладів по читальнях. Многі рухливі філії висилали що неділі по кількох прелеґентів у ріжні села. Де введено в життя цей останній спосіб, там є вказаною річю уложити наперед календар ріжних того рода нагод, календар люстрацій і заздалегідь визначити прелеґентів і придумати виклади. Правда, що прелеґентів нема дуже багато і нераз треба користуватися тим, що находяться люде доброї волі поїхати на село і там виголосити виклад. Дуже часто одначе такі доривочні виклади, які завдячуємо лише людям доброї волі, не тільки не приносять користи, але також знеохочують нераз до слухання викладів членів читалень. Тому виділи філій мусять в інтересі справи застерегти собі деяку контролю як що до вибору тем, так і змісту викладів. Воно стрінеться, правда, з неохотою прелеґентів. Тут треба би переконати їх, що се діється також у власнім інтересі прелеґентів. Бо хіба кождому з них залежить на тім, щоби його виклад стрінувся з признанням з боку слухачів, приніс очевидну користь і щоби заохотив слухачів до того, щоб вони самі зверталися до філій з просьбою висилати як найчастіше прелеґентів. О скілько відомо, таку контролю над викладами переводила свого часу філія в Стрию ще за часів пок. д-ра Евгена Олесницького.

Виклад має мати інтересну тему, таку, що буде підходити під уровень знання і смаку слухаючої публики, будь таку, що зуміє затронути її життєві інтереси. Тимчасом прелеґенти найбільше любуються в історичних темах, але тут їх обсяг ограничений до козацьких часів, а з тих до епохи Хмельницького. З того виходить, що многі читальні, в яких на протязі якогось часу були виклади, чули лише про Хмельниччину.*) Через те упадає заінтересування. Завданням отже філії буде вводити певний плян у викладах всякого рода, не оставляти повної свободи прелеґентам, але повідомляти їх про те, які теми були у відповідній місцевости оброблені, а які ні. А вжеж не належить рішучо занедбувати тем із наук природи, із явищ щоденного життя, із правно-державного устрою, із новостей і уліпшень на полі рільництва, техніки, із кооперацийного життя, із гіґієни тощо. Коли знову хочемо, щоби виклад оставив після себе враження, мусить слідувати за ним свобідний, невязаний розговір Прелеґент повинен старатися так вміло повести справу, щоби слухачам розвязалися язики.

Виклад мусить бути відповідно виголошений. Під тим оглядом зверну читачів до відповідного місця із уступу

*) Про виклади з історії України говорить др. І. Крипякевич в „Письмі з Просвіти“ Р. 1912. ст. 299 і слід., і Р. 1913. ст. 260 і слід.

„Народні читання“. Коли однак декому приходиться боротися з трудностями при виголошуванню викладів, так нехай напише його і прочитає: Много цінних уваг до того питання подає Ф. Замора в „Письмі з Просвіти“ (Рік 1911. стр. 46 і слід.)

Виклад мусить бути *популярний*. А щоби таким був, мусить прелєґент панувати над матеріялом. Дехто розуміє популярність так, що знижується у способі говорення і думання, а навіть в уживанню поодиноких зворотів і висловів до способу говорення, думання, фразеольоґії селян. Се ненайвідповідніща дорога і відтручує селянина раз на все і від прелєґента і від слухання викладів. Селянин уважає це обидою для себе і думає, що прелєґент насміхається із него. Строго науковий метод, приступна і зрозуміла форма, гарна мова без тривіяльних зворотів і порівнань, це конечні вимоги до прелєґента і його викладу.

Дуже помічним середником у викликанню інтересу у слухачів буде *чарівна ліхтарня* (скіоптікон) і *світляні образи*. У передвоєннім часі мали многі філії свої скіоптікони, деякі мали їх навіть більше. не згадуючи про образи, яких в деяких місцевостях було навіть дуже много. Належало би вже тепер занятися статистикою, кілько де є образів і котрі філії мають ще скіоптікони. Можливо, що той час, який переживаємо, не потреває довго і що з поворотом нормальних часів буде можна користуватися тими самими полекшами, що й передше. В Німеччині була фірма Лізіґанґа в Дюссельдорфі, у Відні фірма Піхлєра у Львові Уранія, звідки можна було позичати цілі серії образів враз в готовими викладами за дешеву ціну. Фірма Лізіґанґа давала навіть кожду шесту серію даром лише за зворотом коштів пересилки. На всякий случай головне товариство „Просвіта“ має свої світляні образи і може ними вигодити котрій філії і місцевости, о скілько з таким жаданням вони звернуться.

О много лекше уладжувати виклади в таких осередках, де громадиться більше число інтеліґентних сил, де є середні школи, які дають відповідне число людей до розпорядимости, що можуть давати виклади із ріжних обсягів людського знання. В таких осередках можна устроїти на протязі одного осінно-зимового періоду цілі *курси*, що не тільки займуть слухачів, але також научать їх. Ось так можна уладити цілком правильний і пляновий курс історії України, історії української літератури, ґеоґрафії України. В містах, де є наші приватні середні школи, належить поширити зміст сього рода курсів. Природничі науки з практичними робітнями, гіґієна, все те може дуже гарно удатися, а шкільні кабінети враз з показами нехай віддадуть користь сьому громадянству, яке свій гріш на те зложило. На курсах не ограничатися лише до самого викладу. На сам виклад посвячувати лише частину часу. За те повторити перед викладом враз із слухачами те, що вже було перероблене на попередних годинах: після викладу повторити із ними виложений матеріял, чи він добре осів в головах слухачів, щоби

дізнатися, яка частина викладу не була всім добрѣ зрозуміла, та щоби шукати способів зробити поданий матеріял приступним для усіх слухачів. Тим способом створимо перехід до найвищого рода народньої освіти й виховання, тобто до людових університетів. Коли до цеї праці візметься наше учительство, а перш усього учительство приватних шкіл, покажемо наглядно, чому нам так потреба наших власних шкіл. Так буде видна користь, яку приносять наші власні інституції, з власними людьми, занятими в них. Се буде практична й найбільше до переконання промовляюча аґітація за удержанням власних шкіл із народніх жертв і фондів. Бо ніщо так не памятають люде, за ніщо не є так вдячні, як за те, коли їх чогось научимо.

Крім викладів, які мають головно на оці слухачів научити, устроюємо виклади, що мають характер маніфестаційний і аґітаційний. Дієть ся це звичайно при нагоді святкування ювилею живучих осіб, або річниць важних подій в життю народа. Не всі уміють читати, не всюди дійде часопис. Розголос має зробити живе слово, яке має дійти до кождої хати, до відома кождої одиниці. Тоді одиноким способом, особливо по містах, а навіть малих місточках, оповіщувати вклади у великій скількости, з цілим рядом прелєґентів, в ріжних місцях міста, о тій самій годині. Саме те незвичайне явище, що нараз в однім місті десять до двайцять прелєґентів говоритиме о тій самій порі, зробить більше, як инші способи аґітації. З досвіду знаю, що в таких случаях збирали ми в однім малім місті поверх тисячу слухачів, не вчисляючи в те шкільної молоді, коли навпаки при уладженню одного викладу мали би ми були найвище двіста слухачів.

Стоячи на становищі, що у всьому нам наближатися до новочасних способів аґітації, належить при оповіщуванню викладів не занедбувати таких річей, як друк афішів, розліплювання їх в місті, будь пересилання до тих громад, де мають відбутися виклади. Щоби оминути коштів, вистарчить мати готові видруковані афіші, на яких можна би виповнити назву прелєґента, напис, час і місце викладу. Сього вимагає навіть повага діла. Воно причиняється до надавання українського характеру поодиноким місцевостям.

При кінці ще одна увага. Наші повітові орґанізації рідко коли розпоряджають відповідною скількістю прелєґентів, а коли їх мають, не все вони в силі так опрацювати якусь тему, як того вимагає справа, Тут слідуючі способи зарадити тій недостачі. Головне тов. „Просвіта“ нехай би подумало над виданням взірцевих викладів для ужитку філій і прелєґентів. Ту справу порушив свого часу І. П. в „Письмі з Просвіти“ з р. 1910 ст. 252. Автор домагається також, щоби головне товариство постаралося о демонстраційні середники, як мапи, карти, образи, скіоптікони і т. и. Певна річ, що слідом головного товариства підуть філії. Проби того способу навіть були вже давніще. Одна з філій (не тямлю котра) видала була свого часу такий

взірцевий виклад на тему знесення панщини. Надто мусять філії тов. „Просвіта“ обернути якусь частину своїх фондів на оснування підручних бібліотек для ужитку прелєґентів. В того рода бібліотеках мусять найтися всякі видавництва других народів, які популяризують всі галузи людського знання. Крім популярних видавництв потреба конечно мати бодай найважніші підручники, які подають відомости будь теоретичні про орґанізацію, методи й завдання народньої освіти, будь про стан тоїж освіти у ріжних народів. З заведенням цього рода бібліотек збільшиться зараз і число і якість прелєґентів. Робота незвичайно улекшена, тим самим миліша, вислід її певніший. Правда, воно коштовне; але найвища пора закинути думку, немов би культурна робота мала потягати за собою найменші видатки. Зі зрозумінням, що культурна робота, коли має бути хосенна, мусить коштувати, найдуться потрібні фонди. А дадуть їх перш усього ті, для яких ця робота призначена. Лише треба їм це до очей показати і у тій потребі переконати.

V. Бібліотека.

Дальшим середником для піднесення народньої освіти і виховання народнього є людові бібліотеки. Незвичайно гарна й симпатична річ. Надто веде нас цілком певно до нашої цілі. Коли ми зможемо допровадити до того, щоби друковане слово стало невідлучним приятелем кождого члена нашого народа, буде не тільки вся дальша просвітна робота улекшена, але також щойно тоді зможемо сказати, що ми переступили поріг великої будови народньої освіти і входимо в її нутро. Входимо до душі народа і її формуємо у самій найніжнішій і найбільш укритій для нас частині. На цей середник народньої освіти вказала нам перш усього Америка, за якою пішла зараз Анґлія. Істота американської бібліотеки зовсім инша, як істота европейської бібліотеки. В Европі служить вона головно науковим цілям і приступна лише для тих, які працюють науково. В Америці служить бібліотека народній освіті. Др. П. Лядевіґ каже, що „новітня народня бібліотека не повинна бути ні місцем поважної наукової праці, ні тереном романів, ні шкільною комнатою“. Вона має бути приступна як найширшому загалові. Вона має сама шукати читачів По словам орґанізаторів бібліотечного діла — „коли читач не йде за книжкою, то книжка повинна сама йти до читача“.

Кождий із нас, хто лише мав до діла із просвітною роботою, відчував добре, як вагу має бібліотека. Придумувано всякі можливі способи, щоби як найлекше дійти до того, щоби книжка мала доступ у найдальшу закутину нашої землі. Згадуване мною кількакратно „Письмо з Просвіти“ в своїх річниках повно статтей про бібліотеки, як їх уладжувати, яким способом прийти до них, як виглядають бібліотеки в инших европейських краях, а головно, як виглядають і як зорґанізовані бібліотеки в Америці.

Воєнний стан перешкодив дальшій роботі у тім напрямі. Дуже можливо, що сьогодня був би вже який вислід цеї аґітаційної праці. Одначе цей стан, який був у нас в часі до вибуху війни, ще дуже а дуже далекий від ідеалу. В столиці краю, у Львові, є кілька бібліотек, а з сих лише одна моглаби в найліпшім разі надаватися до прилюдного ужитку, а саме бібліотека тов. „Просвіта“. Однак і її орґанізація, стан книжок, приміщення не відповідають вимогам, які ставиться до людових бібліотек. Поза Львовом лише деякі повітові міста могли повеличатися власними бібліотеками. З тих одні, як Станиславів, Перемишль і Тернопіль мали свої давніші книгозбори, що їх в останніх роках перед війною приладили до прилюдного ужитку, а другі як Золочів, Рогатин, Болехів щойно поклали основи під власні бібліотеки. Що стан тих бібліотек після довготреваючої воєнної хуртовини не найгарніший, можна надіятися, Про бібліотеку в Рогатині, яка вже числила поверх 1000 томів, знаємо, що її зовсім знищено. Так само буде певно представлятися справа і в многих других місцевостях. А вжеж не можна назвати бібліотеками тих кількадесять книжочок, переважно дарових видань тов. „Просвіта“ які находилися або ще й находяться по сільських читальнях. Тут в дійсности справа не вийшла навіть поза обсяг азбуки, що так скажемо.

А преці кождий відчуває, що так далі бути не може. Навпаки кождий відчуває, що в найблищій будучности мусимо покрити увесь край цілою сіттю книгозборів, мусимо пустити в рух як найбільший бібліотечний апарат. Як в Америці навіть найдальше віддалена фарма має свою бібліотеку, так і ми мусимо допровадити до того, щоби кожда читальня, коли хоче заслужити на ту назву, мала у себе свій збір книжок. Правда, що ми не можемо навіть мріти про те, щоби довести до такого стану річи як в Каліфорнії, де кожде ґрафство має мати свою центральну бібліотеку, свої відділи в ріжних частях ґрафства, свої стації для видачі книжок, свої автомобілі для розвоження книжок до найменших станій, а навіть до дому читачів. Але можемо таки осягнути послідовною працею, щоби згодом повставали бібліотеки загальної освіти, які містили би систематичний вибір книг, які заспокоювали би потреби біжучої хвилі, які давали би знання книг і вказували самий порядок читання. Осягнути це можемо, користуючись тим, що загал відчуває потребу добрих книжок, а се є важним і перворядним суспільним чинником. Так здійснювалася би та найважніша задача, яку поставлено метою при оснуванню читалень, задачу освідомляти і учити своїх членів, учити й виховувати народ.

В нинішніх відносинах справа закладання бібліотек представляє о много більші трудности, як перед війною. Ріжні тому причини. Та найважніші дві, які ще довго, навіть після закінченя війни будуть мати свій вплив. Першою є брак книжок. У воєннім часі завмер зовсім видавничий рух. А ті книжки, які видано перед війною, так розкуплені, що нині не можна дістати найпотребніших видань. Друга причина знов та, що ціна

книжки, яку ще можна дістати, або яка друкується тепер, така велика, що на закупно книжок в ціли оснування бібліотеки треба дуже великих фондів.

Та хоч як безнадійно справа представляється під теперішню пору, не вільно нам її занедбувати, навпаки мусимо випробувати всі способи, які зроблять нам лекшою нашу задачу. В тій ціли належить при кождій нагоді поширювати думку оснування людових бібліотек. Засідання просвітних орґанізацій, люстрації товариств, аґітація в пресі повинні поставити, як одну з своїх точок справу людових бібліотек. Що це не буде трудна справа оживити в нашім народі інтерес до книжки, що лише потреба плянової і послідовної праці, переконують нас у тім многі докази із історії культури нашого народу. Князі Володимир Великий, а головно Ярослав Мудрий закладали вже перші книгозбори, останній при церкві св. Софії в Київі. Всякі наші літературні збірники і ориґінальні твори із найдавнішої доби і із пізнішої повні глибоких думок на тему книжки-приятеля, книжки-порадника у всяких пригодах життя, книжки-жерела мудрости. Вони, як слушно говорить Франко в „Ізмараґді“ морська глибина, з якої виносить той дивні перли, хто в них пірне аж до дна. Доказом того цей широко розвинений культурний рух з часів козацтва, густо розкинені друкарні, як тільки друкарська штука стала більше відомою і поширеною. Доказом того і найновіші часи. Після берестейського миру і отворення границь розходилися всякі видання десятками тисяч по Україні, а видавничі стовариш.ення на Україні друкували деякі свої видання в міліонах примірників.

Щоби тому зарадити, потреба завести деякі нові способи як для придбання фондів на бібліотеки, так для придбання книжок і треба викликати, зглядно відновити у нашім народі замилування до книжок.

Перш усього членські вкладки до просвітних товариств мусять бути збільшені. Годі думати, щоби за дотеперішню вкладку 2 К. в році можна заспокоїти потреби товариства і його членів. Та й з тих двох корон лише частина остає в повітовій орґанізації, дві третини вкладок відсилається до осередного товариства. Буджети наших філій виносять смішно малу суму кількох соток корон. Ще гірше представляється справа по читальнях. Місячна вкладка, що хитається між 10—20 с. місячно, а нераз виносить 50 сот. на рік не дасть найменшої підстави не для розвитку, але навіть для веґетування читальні. Якби такий стан мав тревати далі, тоді годі говорити про які небудь реформи і новости в наших просвітних товариствах і їхніх відділах — читальнях.

Відтак належить розвести як найбільше живу аґітацію за тим, щоби в громадських буджетах була постійна рубрика на просвітно-культурні ціли, а між ними і на оснування бібліотек. Ця думка — загально прийнята в Америці — переведена тим способом, що поодинокі громади ухвалюють сталий додаток до податків на бібліотеки.

Не менше важною річю є розбудження замилування до книжок, щоби ось так викликати майже нанаситну жажду друкованого слова. Із збільшенням грамотности серед народу зросте потреба книжки. Із введенням всіх способів народньої освіти й народнього виховання (народні читання, виклади) зросте попит за книжкою. Одначе треба памятати, що тими способами впливаємо вже на старшу ґенерацію, себто її виховуємо доперва. Ясна річ, що вислід нашої роботи не стоїть у належнім відношенню до вложеного труду. Тимчасом для вповні успішного введення в життя людових бібліотек мусимо мати старшу ґенерацію вже вихованою. А це можливе лише тоді, коли звернемо увагу на дітвору й молодіж у шкільнім віці і коли не занехаємо впливати на молодіж в позашкільнім віці. Вже дітям треба показати, яку вартість мають книжки, яку користь приносять вони тому, хто з ними заведе щиру дружбу, яку приємність справляють вони всім тим, що їх читають. Сеж загально звісна річ, що діти і молодіж кидаються до читання книжок з таким запалом, якого не стрічаємо в пізнішім віці. Новітні педаґоґи поручають навіть, щоби той запал здержувати у дітей і молодіжи, вказуючи на те, що цей наклін спричинює надмірний розвиток чутливости, надто розбуджує уяву, некорисно впливає на нервний устрій молодіжи. Ми одначе не маємо причини побоюватися тих некорисних наслідків, хочби тому, що лише мала скількість молодіжи із кругів нашої інтеліґенції, та молодіжи середних шкіл могла би це відчути. Навпаки майже увесь загал дітвори й молодіжи не знає зовсім, що це книжка і що то читання книжок. Тому належить безумовно подумати про те, щоби по всіх наших народніх школах повставали діточі бібліотеки. Як це створити, поучить нас примір тих шкіл, в яких введена самоуправа учеників (ць). Сама дітвора зложить гроші на ту ціль, а учитель (ка) постарається спровадити, закатальоґувати й визичати книжки. Згодом можна цілий заряд такої діточо-шкільної бібліотеки віддати самим ученикам (цям) під доглядом учителя (ки). До цеї цілі треба використати також доповняючу науку по народніх школах. А вже найбільше вказаною є річю впровадити засаду, щоби у всяких діточих орґанізаціях і кружках молодіжи, що мають на цілі позашкільне виховання, власна бібліотека зайняла як найповажніше місце. Так виховане ціле покоління людей візьме само в свої руки справу людових бібліотек і поставить її на відповідній висоті.

Представлена акція обчислена на дальшу мету. Тут одначе треба порадити, як зараз приступити до роботи, щоби бібліотека повстала як в кождім осідку філії „Просвіти“, так і при кождій читальні.

Завязком бібліотек можуть стати книжки, які вплинуть із добровільних жертв. Поклики до жертв у книжках не оставали без наслідків, добровільним жертвам завдячують майже всі наші бібліотеки свій початок. Правда, що бібліотека, яка тим способом повстала, є далекою від ідеального стану. Правда, що много

жертвуючих віддає лише те, що їм збуває, або що для них не представляє вартости. Правда тим чином громадиться много балясту. Але із жетрв можна вибрати також стільки вартного матеріялу, що буде покладена основа і завязок на будуче.

Другим джерелом, із якого можна би дати початок людовим бібліотекам, були би вже істнуючі наші бібліотеки. В багатьох із них находиться нераз по кілька примірників тої самої книжки, які лиш дармо забирають місце на полицях. Засадою людових бібліотек є, що книжка не сміє плісніти; вона мусить працювати, мусить з честю гинути як той жовнір на полі битви, мусить гинути в руках читачів, бо лише так сповняє вона своє завдання. Чи не був би можливий проєкт, щоби істнуючі наші бібліотеки, прислали до тов. „Просвіта“ списи тих книжок, які находяться в двох або й більше примірниках? Тов. „Просвіта“ може відтак після розгляду виказів зложити кілька невеличких бібліотек і переслати їх у такі місцевости, де ще нема ніякої людової бібліотеки.

А коли вже початок зроблений, коли найдеться у відповідній місцевости людина, що з любовю і розумінням займеться тим ділом, то нема найменшого сумніву, що найдуться і способи й середники розвивати такі книгозбори, щоби вони принесли як найбільшу користь.

Найбільше трудности буде представляти вибір бібліотекарів. Ще більшою вона буде в сільських читальнях. В останнім случаю мусить бути бібліотекарем хтонебудь із інтеліґентів села. Коли головою читальні, заступником, скарбником можуть і навіть повинні бути самі селяне, так уряд бібліотекаря мусить обняти той, хто найбільше розуміється на тім ділі, хто може своєю радою послужити при виборі книжок до бібліотеки і може послужити радою членам, коли вони приходять питати, що читати. Завдання бібліотекаря служити читачеві, заспокоювати його цікавість, а дуже часто й думати про те, щоби ту цікавість викликати, вщіпити ту потребу читачам. А коли ще особа занимаюча уряд бібліотекаря, зацікавиться своїм ділом, використає досвід зложений у нас самих (дивн розвідку Кузелі: „Як вести і оснувати бібліотеки при читальнях“ і річники „Письма з Просвіти“), то справа людових бібліотек піде певним кроком наперід.

Важною річю буде поговорити ще про те, якби найліпше уладити істнуючі бібліотеки, які не мають чисто наукового характеру, а не наблизилися ще до характеру людових бібліотек. Перш усього належить звернути увагу на льокаль, в якім поміщена бібліотека. Треба призначити одну компату лише для ужитку читаючих, а як можливо другу для часописів і періодичних видань. Памятати треба про стало визначені години, які треба так уладити, щоби з бібліотеки могли користати як найширші верстви. В тій цілі управа бібліотеки мусить зробити усе, щоби як найбільше удогіднити користування нею. Принимаючи до відома всякі бажання читаючих, давати поради що до вибору книжок до читання, помістити скринку на письма,

в яких читачі подавали би письменно свої просьби до заряду. До важніщих завдань управи буде належати спорядження статистики, яка мала би на увазі все, що відноситься до читачів і читання. Бо важною річю є знати, з яких сфер рекрутувалися читачі і що найрадніше читали. В тій цілі добре є роздавати між читаючу публику квестіонарі, уладжувати з ними письменну анкету, а навіть спільні гутірки про бібліотечні справи. В більших містах, а головно у Львові треба потворити філії одної людової бібліотеки по окраїнах міста. Така філія мала би одну кімнату, приладжену для читачів. Вони виписували би на картках, які книжки хотіли би мати, а заряд бібліотеки постарався би в означені дні достарчити жадані книжки. Так уладжена бібліотека поширить книжку, і сповнить своє завдання: стати розсадником знання і освіти і буде важним чинником в культурній і просвітній роботі поміж найширшими і найдальшими кругами нашого народу.

Бібліотеки на заході і в Америці завели у себе спеціяльні каталь о ґи, які улекшують як бібліотекареві його роботу, так і читаючій публиці розгляд у тім, що належить читати. Для початкуючого читача найбільшу принаду становить белєтристика, згодом одначе повертається його інтерес до наукової літератури. І тут катальоґ відграє неначе ролю провідника, бо він містить в собі не лише імя автора й заголовок твору, але й подає все те, чого з книжки научитися і про що вона говорить. Декуди катальоґи йдуть так далеко, що точно поучають читачів, які книжки і в якім порядку мають читати, щоби поширити відомости у вибраннім питанню. І у нас належало би як найскорше приступити до видання таких катальоґів. Вони мають: „1) розгортати картину всесвіта, повинні малювати загальну перспективу фактів і ідей, знання і теорій; 2) повинні показувати дорогу, якою має поступати людина, що серіозно й вдумливо працює на своєю самоосвітою, над виробленням свого загального світогляду". (М. Залізняк: Про бібліотеки загальної освіти. Письмо з Просвіти Р. 1911. ст. 143). Так отже катальоґ має стати поручаючим катальоґом, має провадити не тільки від книжки до книжки, але також від науки до науки, від одної галузі знання до другої. Тов „Просвіта" може звернутися до поодиноких фаховнх людей, щоб зладили того рода катальоґи із всіх галузей людського знання. Наша наукова й популярна література може вже й тепер — відповідно зложена — дати суцільний образ стану знання в кождій галузи.

Другий рід бібліотек — се т. зв. м а н д р і в н і б і б л і о т е к и. Є це серії по кільканайцять або кількадесять книжок, від белєтристики починаючи і всі галузі знання обіймаючі у відповідно приладжених скриночках з потрібним поручаючим катальоґом. Переходять вони від місцевости до місцевости, доповняють своєю актуальністю існуючі бібліотеки. Ініціятори мандрівних бібліотек кажуть, що мандрівна бібліотека це бібліотека будучности, — бібліотека, що лучить найбільшу ощадність з найвищою продуктивністю. Зазначують вони одночасно, що

система мандрівних бібліотек сама по собі бистроумна, але може принести користь там, де постійна бібліотека підготовила під неї ґрунт, де відчувається вже потреба книжки. Та мимо того, що у нас постійних бібліотек дуже обмаль, вони у нас конечно потрібні, як довго ми не можемо мати наших громадських, читальняних бібліотек, що заслугували би дійсно на ту назву. До того потреба точного опрацювання, як має бути зложена мандрівна бібліотека. Систем в мандрівній бібліотеці мав би на оці те, щоби до поодиноких місцевостей приходили скринки в книжками в певнім пляновім порядку. Деякі філії у нас (Львів, Золочів) ввели у себе мандрівні бібліотеки. Досвід одначе під тим оглядом майже зникаючий. На всякий случай не належить вдовалятися одним або двома примірниками таких бібліотек. Повітові філії мусять мати більшу скількість готових мандрівних бібліотек, щоби заспокоїти потребу як найбільшого числа читалень. Відповідно зладжений катальоґ, доданий до кождої скринки з книжками буде важним показчиком як для читачів, так і для того, хто буде мати віддану бібліотеку до свого заряду.

Оставав би ще один рід бібліотек — т. зв. б і б л і о т е к и н а в л а с н і с т ь. Ціллю їх буде послужити тим, що хотіли би завести у себе свої домашні бібліотеки. Складається їх пляново, у ріжній величині, в ціні 100—1000 корон і віддається охочому за ратальною сплатою.

Можна би тут говорити ще про багато річей, які відносилися би до орґанізапії цеї справи серед народніх мас. Маю тут на думці уділювання всіх інструкцій в справі заснування бібліотек, друк і розсилка практичних порадників, видавання катальоґів з підхожими книжками, посередництво в закупні книжок, поміч новим бібліотекам, образування бібліотекарів при помочі відповідних курсів тощо.

Вкінці одна увага. Не належить забувати й про те, що не можна докоряти читачів, як якась книжка ушкоджується в наслідок частішого ужитку. Книжка в людових бібліотеках на те призначена, що вона має остаточно після своєї служби вийти неужитком. Чим більше відпадає знищених книжок, тим більший доказ, що книжку пильно читали. Лише радуватися треба, як бачимо, що зужиті книжки мусимо заступати новими свіжими. На тім становищи стоять усі бібліотечні орґанізації, а одна із них — не наша, але чужа — наліпила на своїх книжках карточки з короткими, але ядерними словами:

„Йди, світи і грій!
Згинь пожиточною!“

VI. Людові університети.

Найвищим степенем народньої освіти є л ю д о в і у н і в е р с и т е т и. Є це зорґанізований і пляновий спосіб подавання всіх галузей людського знання якомусь гуртови людей в одній

місцевости. Популяризація науки з виключенням всякого фалшування і обрізування, в злуці із поширенням світогляду вносить нове життя поміж людей, отвирає їм очі на будову і стрій світа, виказує їм ясно муравлину працю людей на всякому полі, переконує їх наглядно в конечности знання, змушує до праці над собою, робить їх приступнішими новим кличам, промощує дорогу поступові, впливає на зміну й уліпшення життєвих форм. Одним словом завданням людових університетів є демократизація знання.

Ріжні є форми людових університетів. В містах і робітничих осередках служать вони головно робітництву, в хліборобських краях північної Европи подибуємо селянські університети, є також університети для всіх, до яких мають доступ всякі верстви без ріжниці. Декуди повстають кружки самообразування. Всі вони однак мають на меті подані вище цілі.

І у нас справа людових університетів не чужа. Обмірковувано її теоретично, переводжено також практично. Першим, який займався теоретично тою справою, був Е. Косевич, що на сторінках Літературно-наукового Вістника написав статтю про „Людові університети“, вказуючи на роботу, яка ведеться під тим оглядом в скандинавських краях. Повернув відтак до цеї справи З. Скварко. Опісля довший час справа спочивала, аж наші просвітні товариства Галичини й Буковини почали знову роботу на тім полі, переходячи від теорії до практики. При головнім товаристві „Просвіта“ завязалася окрема комісія людових університетів, а „Письмо з Просвіти“ посвятило тій справі багато місця.

Практичною заохотою до справи людових університетів стали ріжні курси: торговельні і кооперативні, що їх устроювано майже у всіх повітах Галичини. За ними пішли ветеринарські курси. Вони переконали нас, що нарід горнеться дуже радо до участи в курсах і що члени курсів не жаліють коштів, щоби лише поширити своє знання та стати приготованими до щоденної боротьби за краще істнування. Таких курсів одначе, що дійсно заслугують на назву людових університетів, було не много в передвоєннім часі. Це були курси вищої освіти в Чернівцях і у Львові та один на селі, а саме в Черчі під Рогатином. Про перші поміщено ширші звідомленя. Що справа людових університетів захоплювала що раз ширші круги, доказом на те, що в Золочеві на зїзді виділових читалень в р. 1911-ім ставить др. Ваньо справу оснування людового університету. А навіть наші біженці мали в своїм таборі в Ґмінді також рід людового університету.

Тому, що по нашій думці мусимо перенести людові університети також на село, а орґанізація такого курсу добре відома авторові отсих стрічок, замість теоретичних вказівок, як належить уладжувати такі курси на селі, слідує звідомлення із людового університету в селі Черчі, рогатинського повіту.

Було це осінню 1913 р. Виділи просвітних повітових товариств за почином місцевої філії товариства ім. Петра Могили

урадили використати обставину, що в Рогатині найшлося більше інтеліґентних фахових сил і зробити пробу, о скілько ідея людового університету може мати успіх на селі. Вибрано до того село, положене недалеко від міста і після порозуміння з місцевою читальнею приступлено до уладження людового університету на протязі шести місяців, від жовтня 1913 до марта 1914 р. Наука відбувалася три рази в тижні (второк, четвер і субота) в годинах від 5—8 вечером. Учасником курсів міг бути кождий грамотний, що покінчив народню школу і 18 рік, а не переступив 45 року життя. Кождий із них мусів зложити зобовязання, що не опустить без дуже важної причини ніодної години науки . Після скінченого курсу мали всї учасники приступити до іспиту, з якого видано усім свідоцтва з зазначенням загального успіху із предметів, подаваних на курсі. Треба признати, що як учителі курсів, так і учасники в числі поверх 30 додержали прийнятих зобовязань. Вдоволення було таке велике, успіх так видимий, що постановлено приступити в слідуючім осінно-зимовім періоді до зорґанізування дальших курсів. Світова війна перешкодила однак сьому намірові.

Предмети які викладано в людовому університеті, були слідуючі: Етика в злуці з історією христіянської реліґії та історією других реліґій, історія України, ґеоґрафія і ґеольоґія України, українське письменство, старинна історія, історія середніх віків і нової доби, політичний і державний устрій Австрії і Росії, правний устрій, суспільні науки, кооперація в злуці з торговельним і векслевим правом, рахунковість з математичними відомостями, природничі науки і біольоґія, анатомія чоловіка і ґіґієна, фізика. астрономія, хемія, торговельна ґеоґрафія, ґеометричні рисунки. Учили самі фахові люди, головно учителі ґімназії в Рогатині, а крім них упрошені люде з правничим і лікарським образуванням.

Для оживлення науки послугувалися прелєґенти всіми показами із наукових кабінетів ґімназії, скіоптіконом і світляними образами. Що до природних наук, фізики й хемії переводжено з учасниками практичні вправи на взір наукової робітні. Спосіб научання всіх предметів був того рода, що прелєґент повторяв що лекції із своїми слухачами те все, чого научив на попередній годині і те, чого вчив на годині. Кожда заокруглена партія була предметом іспиту. Розходилося о те, щоби подане знання утревалити в голові і не пійти ні одним кроком наперед, доки кождий учасник не опанував як слід матеріялу.

Уладжений під кінець марта іспит був великим святом в селі і виказав, що вложений труд не був даремний. Він переконав орґанізаторів курсу, що цеї думки не належить покидати, але після зробленого досвіду переводити її постепенно в других селах. Була повна надія, що слідуючої зими стане можливим при відповіднім розложенню сил уладити два такі курси в двох ріжних селах. На жаль, — робота перервалася ізза причин назалежних від орґанізаторів.

Подаючи отсе звідомлення до загального відома, я вповні свідомий, що не всюди є змога уладити того рода курси чи людові університети. Не всюди найдуться потрібні покази до оживлення науки. По моїй думці однак всюди там, де находиться українська середня школа, де находиться більший гурт інтеліґентних людей, не вільно залишити думки про людові університети. Обсяг і число викладаних предметів може бути відповідно розширений або обмежений; сама думка однак повинна бути введена в життя.

В місцевостях, які не розпоряджають відповідною скількістю людей, належить ввести покищо курси вищого читання, писання і рахунків. До того можна придбати всюди учителів, а з уладженням того рода вищих курсів підготовляється ґрунт під людовий університет, промощується дорогу до самоосвіти.

При головнім товаристві „Просвіта“ відчувається потреба бюра наукової поради, до якого міг би звернутися кождий, хто хоче самоосвітою добути собі більшого знання. Покликання такого бюра на часі, тому не відкладати справи.

Коли приступимо до цього рода народньої освіти й виховання, як до конечного рода праці в українськім місті і селі, сповнимо одно з найважніших завдань, а зокрема піднесемо наше село культурно, створимо із села правдиву кріпость народної свідомости. Додаймо до того наукові прогульки, як також одного із середників освіти, то побачимо, що вложений безкорисний труд переконає селян в потребі і значінню інтеліґенції, в потребі тих культурно-просвітних інституцій, яких заходом устроєно людові університети. А цього розуміння нам дуже потреба, бо крайна пора поставити просвітно-культурну роботу на найміцніших підвалинах, добуваючи для неї як найбільше матеріяльних середників. А добудемо їх від народу лише тоді, коли він зрозуміє ту потребу.

VII. Читальняні доми.

Зясовані у попередніх статтях способи народньої освіти й виховання не буде можна перевести як слід в життя, як не створимо в наших селах осередків, звідки буде можна розвести будь всі, будь деякі із поданих способів. Осередками будуть читальняні доми, як конечна умова успішної праці. В кождім українськім селі мусять читальняні доми стати попри шкільний будинок, найважнішою, найбільшою і найгарнішою будовою.

Під сим оглядом теперішній стан дуже сумний. Воєнне лихоліття не поправило його, але погіршило. Хто знає наше село і бував по читальнях, знає добре, що є це будь наймлені, будь власні будинки, зовсім непригожі на те, щоби вони були пристановищем культурно-просвітної праці. Одна маленька, тісна і низька комната, в якій дуже часто поміщується читальняна крамниця, це типовий образ читальняного дому. Є лише

декілька місцевостей в Галичині, в яких читальняний дім має дві або три комнати, а на пальцях можна полічити такі, в яких находиться більша саля на сходини, виклади, аматорські вистави, тощо.

Не дивниця, що життя в читальнях упадає. А не упаде воно, як члени будуть видіти, що це становить для них найбільшу приємність зайти до товариства. Товариство мусить подбати про те, щоби члени до нього спішили, як до місця, де з пожитком і приємністю доведеться їм провести кілька годин.

Конечною отже являється річю розвести плянову, енергічну працю в тім напрямі, щоби в кождім українськім селі повстав в найкоротшім часі більший будинок, зложений з кількох комнат та одної великої салі на виклади, вистави й концерти. Як дійти до цього, се вже була би річ місцевих комітетів. Вони старалися би, щоби громади призначували гарні площі під будову читальняних домів. Вони змагали би до того, щоби кождий мешканець села уважав читальняний будинок своїм будинком, щоби кождий був заінтересований у поставленню й здвигненню будинку. В того рода будинку мусить бути окрема комната для тих, що хочуть прочитати книжку або часописи. В тій комнаті буде поміщена бібліотека. Дві або три комнати призначені виключно для товариських сходин і забав. Бож преці трудно уявити собі, щоби дві або й більше соток членів збиралося в одній комнаті, в якій не можуть навіть свобідно повернутися. Надто кождий вік має свої вподобання й потреби. Старші шукають старших, молодші гуртуються радше окремо від них. Коли перші потребують спокійної, поважної гутірки, так других потягає забава, співи, весела розмова із сміхами й жартами. А вжеж хиба ніхто не заперечить потреби одної великої салі, яка буде сповняти своє завдання тоді, коли всі члени мають користати із зібрань, брати участь в спільних читаннях, викладах, аматорських виставах і концертах.

Поставмо в кождім селі такий будинок, а побачимо, що культурно-просвітне життя по наших селах піде скорим кроком наперед. Устануть нарікання на те, що читальні не проявляють життя. Життя прийде само, бо найдеться місце, в якім воно зможе свобідно розвиватися.

Закінчення.

Подаючи отсей короткий нарис просвітної і культурної роботи серед нашого народу, зовсім не думаю, що я подав щось нового й нечуваного нашій громаді, або що вичерпав отсим всі способи такої праці. Навпаки я старався піднести всюди, що справа в нас обмірковувана, декуди навіть докладніше, ніж в отсім нарисі. Всюди старався я зазначити, що майже усе сказане й зображене є оперте на практиці. Правда, що отся практика не всюди переведена, правда, що практична робота лише денеде, спорадично проявлялася; в деяких місцевостях

і то нечисленних залежала виключно від доброї волі одиниць, які посвячували лише свій вільний, але дуже обмежений час на просвітну працю.

Я певний, що відносини не зміняться так скоро, і ще довгий час буде спочивати увесь тягар культурно-просвітної роботи на людях доброї волі. Їм якраз хотів я послужити таким підручником, як в даних умовах, при невеликім гуртови робітників, при дуже обмеженім апараті можна зробити велике діло.

Не думаю одначе, щоби те вистарчало. Навпаки, навіть тоді, як мені удалося би це осягнути і мій нарис послужив підручником просвітної роботи, то справа спочивала би на мертвій точці, коли би не наступив перестрій нашої культурно-просвітної праці під кождим оглядом.

Перестроюючи її, мусимо не тілько наблизитися, але навіть вводити у себе те все, до чого додумалися инші народи на тім полі. Примітивний і елементарний спосіб мусить уступити новітному поглядови, що культурно-просвітна робота вимагає великого вкладу матеріяльних і морально-духових сил, щоби сповнила своє завдання. Верхи нашої громади, чільні одиниці, які проводять народньому життю, мусять зрозуміти, що орґанізація праці того рода має спочити на більшім вкладі капіталів. Як кооперативні, торговельні, фінансові стоваришення оплачують цілі ряди робітників і фахових сил, так і в культурно-просвітній роботі мусить думка винагороди, зглядно винайму платних сил увійти в життя. Щадити тут не вільно, коли не хочемо, щоби дійсність не закпила собі з нас, коли не хочемо, щоби ми в часі поступу, технічних уліпшень працювали ще так, як це діялося перед десятками літ. Зрозуміння тої потреби мусить вийти також з долу. А до того має послужити якраз та праця, до якої накликує мій нарис. Обняті нею всі верстви нашого громадянства, з узглядненням кождого віку, мають виховуватися у тім, що їх повинністю є дбати про свої потреби і не жаліти ніяких коштів, коли важне їм те, щоби їх положення змінилося. На діти і молодіж звертати увагу, виховувати їх до великого часу, який мусить надійти; а надійде тим скорше, коли праця над народнім вихованням піде всесторонно, пляново й послідовно.

ЗМІСТ:

Вступні уваги 3
I. Народні читання 5
II. Діточі городи, стоваришення, молоді бібліотеки, каси і т. п. 9
III. Курси неграмотних (анальфабетів) 16
IV. Виклади 19
V. Бібліотека 23
VI. Людові університети 29
VII. Читальняні доми 32
Закінчення 33

НОВІСТЬ!

Вже появилася велика історична повість

КНЯЗЬ ЯРОСЛАВ ОСМОМИСЛ

в двох частях

I. За Погорину Волость і II. За любов.

Написав: **Осип Назарук.**

Повість нагороджена Михайловою премією „Просвіти“, має 27 аркушів друку великої вісімки і кількканайпять ілюстрацій; вінєту і один ескіз виконав для неї артист маляр О. Новаківський. При кінці книжки долучена спеціяльно виконана карта земель держави Осмомисла та ґенеальоґічна табличка трьох головних ліній Рурикового роду. Папір передвоєнний, друк чистий і виразний, нумерація сторін ориґінальна, арабськими і староцерковними знаками.

Особливше зацікавлення викличе біоґрафія Фундатора Михайлової премії, ґрафа М. Тишкевича, подана на вступі книжки.

Ціна 20 К, на порто і опакованнія долучити 2 К.

Замовлення приймає: Канцелярія Тов. „Просвіта“
Львів, Ринок ч. 10.

BR
DA
MADE

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 067994050